

Мирослав ДОЧИНЕЦЬ

ВІЧНИК

(Уривок)

Солодкий мій читальнику, снуючи сю сповідь, я волюю не загострювати, а притуплювати перо в подальшому розділі, тримаючись чину правди, і вестиму свій опис ще більш пощадиливо. Бо той страшний досвід, якого я зачерпнув, не потрібен нікому. Нащо воскрешати жахи для когось, коли я й сам хотів би їх забути.

...Забуванню навчав мене камчадал Тику, юний гід із заячою губою, в якого я перебував тижневий Зуран. Під ревище вітру за чумом він возив по моєму голому тілу опецькуватою свічкою з моржового жиру. Примушував вертатися в болючі спомини і вухом прислухався, як тривожно колобродить моя кров, як тенькає серце. Раз у раз гарячий лій скапував мені на тім'я, на шию, на зап'ястя, на коліна і щиколотки. Я стирив пекучі патьоки – і стиралися, вивітрувалися з роз'ятреної пам'яті пекучі гадки. Вітер, що немилосердно шарпав шкіряну хижу, був мені тоді за лагідну колісанку.

Та все ж я дещо згадую... Згадую залізну підлогу ужгородської тюрми, що провоняла сечею і засохлою кров'ю. Згадую чорні лайки, від яких гнів воздух. Згадую свою змордовану твар у дзеркалі їх чобіт. Чоботи мінялися вночі і вдень, але гупали однаково нещадно й глухо в голову, в лице, в пах. Я скулювався, як слимак, і терпів, і навіть тішився, бо міг лежати. Та лежати довго не давали, тягли на «вистойку»: на одній нозі, світло в очі, голову свердлили безнастанні випитування: чому не зізнаюся, чому не видаю спільників, провідників, чому не жалію свого молодого життя?

А я жалів лише про одне – що не обрізав перед сим бороду й волосся, за яке їм тепер було вигідно тягати. І їх жалів, нерозумних та нещасних у своїй демонській потузі. Одного слідчого хапала в тих пліснявих льохах астма, у другого, зовсім молоденького, зароджувалася в руках подагра. Я їм сказав про се і сказав, як лікуватися. Вони вирячилися з подиву, але били мене по тому вже не так радо. І на тому спасибі...

Згадую, що хотіли мені дати розстріл, та завадила якась рузвельтівська нота, що боронила вбивати в'язнів совісті. Обійшлися двадцятьма п'ятьма роками каторги...

Згадую розпарений від тіл вагон, що котив сніжними лісами Росії, і як висохлі люди лизали іній з дощок. І молилися пошепки, аби не заважати вуркам, що біснувалися коло карт. І як один з них, одноокий, посунувся до ста-

рого священика і став здирати з нього кожух, а під ним у того була лише брудна білизна. І я підняв своє вимучене тіло і перстом (а він у мене був залізним) штрикнув вуркагана в те місце, де вузлюються нерви – і той зів'яв і розпластався. Нараз скочили інші, і я встиг п'ястком оглушити ще котрогось, та ніж другого зупинив мене. З нами може змагатися лише вогонь. І я, стікаючи кров'ю, видер шмат реверенди і підпалив його, простягнув до гнилого солом'яного помосту. І вуркагани відступили. А на станції мене потягли до шпиталю...

Згадую хитку іржаву баржу з тисячею проваджених на Колиму. Як нас ударило в холодні борти, жбурляло одне на одного, вивертало і так порожні кишки. Як одної ночі посудина продірявила об підводну скалу черево і трюм залило на три метри. Люди борсалися, дряпалися залізними стінами, зсувалися, топили одне одного. Від сього баржу хилило ще більше, ось-ось мала зачерпнути морської води. Бувалий конвой прийняв рішення – відкрити всі люки. А надворі під 50 градусів. Вода в баржі замерзла на очах, а в ній і знесилені люди. Тоді все втихомирилося, судно вирівнялося. Днище трюму нагадувало жовтуватий холодець, у якому замість свинячих ніжок загусли людські тіла. Мене й тут порятувала монаша реверенда. Я розпустив її на паси і прив'язав себе до якогось гака. Так і провисів, доки вода не замерзла під ногами.

На лебедино білий колимський сніг висіло кілька десятків живих. Хтось спересердя плюнув на баржу – і залізо лунко дзенькнуло. Такі тут лютилися морози. Ми гадали, що пекло позаду, а воно лише починалося. В дорозі мене наздогнав додатковий строк – ще десять років за спробу спалити державне майно. Хоча куди було ще добавляти. У бабиному светрі і з онучею на голові перейшов я двотижневий піший етап. В людей відвалювалися обморожені носи, чорніли пальці на руках і ногах. Я ж свої ноги і руки обв'язав вовняними клаптями від реверенди. Монахи й з того світу помагали мені.

(«Воскресає» духом той, хто раніше вмирає для тіла.)

На ночівлі при якутському улусі я підманив пса. Ми розірвали його руками (в Чорному лісі я навчився нігтем пороти шкіри), м'ясо з'їли, а жир я розділив, аби кождий змащував відкрите лице. Проте голодні зеки тут же ковтали свою частку. А я мастив, і вберігся. Дійшла до зони ледве половина. Не люди, а обмерзлі костомати в руб'ї.

Дочинець Мирослав (3 вересня 1959, м. Хуст Закарпатської обл.) – український письменник, журналіст. 1977 вступив на факультет журналістики Львівського університету. Журналістську роботу розпочав 1982 в газеті «Молодь Закарпаття». 1990 заснував газету «Новини Мукачєва», 1988 – видавництво «Карпатська вежа». Автор книжок: «Гірчичне зерно» (1989), «Мукачєво і мукачівці» (1994), «Гра в ляльки. Жіночі історії» (2003), «Руки і душа та інші невігадані жіночі історії» (2011), «Лис у винограднику» (2011) та ін.

Увазі читачів пропонуємо уривок із найновішого роману М.Дочинця «Вічник», що номінувався на Шевченківську премію.

Другого дня нас погнали в забій – заробляти хлібну пайку. То був глибокий розріз у землі, величезна яма. По краях стояв конвой із псами. Мумії з олов'яними очима і вицвілим від руди волоссям ледве сунули тачки. Надворі вже споночило, сліпі коні, що крутили ворот, іржали, просилися в стійло, а люди покійно колупали смертельну породу. Вони просували голови в дротяні ярма і тягли вагонетки.

Старий інженер-зек усе мені роз'яснив. То була уранова шахта для смертників, для тих, хто обдурив смерть дорогою сюди. Тепер мені пропонували зустріти її тут за кілька тижнів чи місяців із кайлом у руках.

Мене се розсмішило. Я так голосно сміявся, що подумали – сплив розумом. Хоча се нікого тут не дивувало. Але голосний сміх на вахті – то серйозне порушення режиму. Мене позбавили денної пайки. Я ліг голодним, зате вільним. Той ж першої ночі я постановив собі, що в шахту не ступлю ніколи. Там, у лісі, навіть звірі не лізли в мої пастки добровільно. А сі хочуть загнати в гробову яму мою безсмертну душу! За дарабець глевкого хліба, без якого я обходився роки!

На ранковий перегук я не встав.

«Чому не вишел на роботу?»

«Я не наймався на вашу роботу».

«Тогда здохнеш раньше времени».

«Я не кріт, щоб здохнути під землею».

«Нет, ти всьо равно здохнеш в земле».

Мене відвели в карцер, видовбаний у скалі, роздягли до білизни. На стіні, як сталактити, замерзли бурульки, під ногами теж крига. За постіль правила вузька лавиця. І все. Замість вікна – вічко тюремника. Скриня мерця. Але я назвав її келією. Отцеві Паїсію вона б сподобалася. Як він казав: «Монах мусить умирати много разів на день, коли сього вимагає послух». Я теж був готовий до сього.

Доки я мав сили, то співав. З монахами я приохотився до співу. Яка се полегкість легеням, яка розкіш душі, котра говорить тоді з небесами! Я співав, і мене се кріпило. А вартовий клав на дверях крейдяні хрестики. То означало, що мене за порушення позбавляли денного окрайця і кварти окропу. Та я все одно співав, і пара з рота клубилася в промерзлій норі.

Далі, коли голос вичахав, я молився. Спочатку пошепки, відтак подумки. Молитва гріє. І – жодної думки, жодного руху, щоб не тратити енергію! Думки теж забирають тепло й енергію, а молитви її дають. Я скулювався на дошці, як гусінь, і уявляв, що обертаюся в тверду лялечку мотилля, якій не дошкуляють ні холод, ні голод, ні муки чекання. Муштра тіла в лісі мені тепер помагала. Я піднімав, як павук, ноги і руки і трусив ними – щоб кров не застоюлася, щоб доходила до нервів і мозку.

«Carcer duro, – шамкотів шнирь-прибиральник, колишній лєнінградський академік. – Що означає одиночне ув'язнення. Ще при Цезарі тюремники так ламали нескорених. А ти б скорився, хлопче, як я. Хоч придурился зла-

маним, слухняним. Покора стіну пробиває, карцерний ти дуру...»

Я слухав його і мовчав. Беріг сили.

Через місяць мене витягали й несли до барака. Кілька днів я оклигував, молитовні люди (тоді їх було много на Колимі) підтикали мене ганчір'ям, сипали в жмені крихти. Та я знову відмовлявся працювати і мене знову замикали в скалу. Другий місяць, третій... Я ставав безтілесною, безгомінною тінню. Сій мартирії міг би позаздрити найзатятіший схимник. Я прийняв се і не ремствував, і нічого більше не жадав. Я їв свій хліб і пив свою воду. Беріг сили. І не вмивав.

По якомусь часі начальство шукало спосіб спекатися мене, переводило на вольфрамовий, олов'яний, молібденовий рудники. Але там усе повторялося, колесо переверталася на другий бік. Я сповідував «отказ». Про мене заговорили і зеки, і обслуга: «Є такий монах, що з берданкою ішов на танки. А тепер намолює каземати Колими. Вічник каторги».

Сім разів упади. Вісім разів підведися. Знегоди тебе підстьобнуть, зроблять сильнішим, мудрішим. І переллються сльози в золото.

Коли життя не варте копійки, коли ти засинаєш сном смерті і з подивом прокидаєшся, – стаєш цілком іншим. Минуле давно пропало, а будучного не існує. Ніщо не може тебе зворушити, похитнути.

І ти думаєш: якщо се когось потрібно, отже – потрібно й тобі. І перестаєш перейматися злигоднями плоті, знову віднаходячи в корості інстинктів свою душу. І починаєш по-новому дихати, видіти і чути світ з тихим замилуванням. І крижана стіна починає танути від незримого тепла твого серця.

Й напавду неспогадано зрушився лід у моєму черговому карцері і почав стікати струмком під двері. Усі начальники Верхнього Ат-Уряху приходили позирати. Мені про всяк випадок принесли куфайку, бурки, дали буханку хліба й оселедець. Мені се видалося добрим знаком.

«Мусить прийти якийсь випадок, – казав один розумний чоловік, що сидів зі мною в Сусумані. – Якась помилка в грі долі з нами мусить бути, якийсь прорахунок в її холлодному розмислі».

Такий випадок прийшов. Був Новий рік. І начальник вирішив розважити свою молоду жону, що приїхала з Лєнінграда. Наказав привести мене. Я спирався на стіну, аби не впасти, мружився, аби не засліпнути від ламп.

«Смотри, Лєна, ето бандіт в рясе, который одін поднялся на мотострелковый взвод. Теперь ето лагерная пиль. Но еті бандеровськіє мошті, етот дряхлий старік до сіх пор счїтаєт себя нашїм політїческїм врагом. А єму, кстатї, столько же лєт, как і тебе».

Столична вродливиця нервово засміялася і налила повний стакан коньяку, підсунула марципани, помаранчі: «Угощайтесь».

Власне, це не роман.
Це – сповідь великої душі.
Це більше, ніж література.
Це – документ мудрого серця.

Начальник кивнув: «Сьогодні я добрий, бері со стола что хочеш».

Я не мав сил рушити.

«Подведіте его».

Я став над столом, простягнув руку і взяв книгу. То був томик Стендаля. Жінка впустила на підлогу чарку. А я повільно поплівся назад.

«Извиніте нас!» – істерично крикнула вона навздогін.

Я зупинився і сказав їй: «Вас поболоє ліва грудина, її треба видалити. Якнайскоріше. Ви будете жити».

У карцер мене не повели, відправили в «больничку». А через місяць призначили обслуговувати тюремну читальню. Часу було доста. Я прочитував книгу за книгою, енциклопедії, словарі, взявся вивчати мови. І вчителів вистачало, люди сиділи з цілого світу – академіки, дипломати, єпископи, німецькі полковники, галицькі сотники, естонські міністри, грузинські князі, розважливі люди у вишиванках під тюремним сукном. Україна була для них релігією, яка допомагала вижити.

«Україна – благодатна земля, – захоплено говорив поет із красивими сумними очима. – Кожен українець народжений для щастя».

«Нікому із смертних не обіцяно щастя, – тихо зауважував литовський ксьондз. – Лише обіцяно допомогу...»

Іншим разом я допитувався його: «Війни, табори, вакханалія безуму на волі – се череда випадковостей чи покара Всевишнього?»

«Ні, Він не карає», – сказав отець.

«Отже, Він покинув нас напризволяще?»

«Ні, Він відійшов у тінь, даючи нам свободу вибору. І коли ми оберемо путь, Він піде нам назустріч. І дасть волю».

«І коли то буде?»

«Про се не думай. Думай, як жити й боротися. Vivere navihare, – казали латиняни».

«А як потім із сим жити?»

«Усе забудеться».

Мої колимські «курорти» довго не тривали. Вище начальство дочулося, що «ярий враг народа» бавиться з книгами, і мене відрядили на золоту копальню. Як «відказника», в забій не посилали, а приліпили до інвалідів, що напивали золото вручну. Здебільшого одною рукою. Грунт нагрібали лопаткою в лоток і, напивши води, струшували лоток над потоком. Обмитий камінь вибирався, а на дні, коли збігала вода, лишалися золоті крупинки. Їх піддівали нігтем і клали на клапот паперу. Наприкінці зміни добуто важили «на око» і щасливцям давали шістсот грамів хліба.

На золото в мене було набите око ще з черленої скали. Я напивав по 3–4 норми і ділився золотими зернятками з каліками, аби й вони мали якийсь «приварок» – ріденьку бовтанку з брюквою чи риб'ячими головами. Для виснажених зеків сього було немилосердно мало.

Робота вбивала, голод ламав волю, відбирав розум. Вони весь час за щось билися. Голодні не мають сил, зате мають агресію. І живуть за законом тайги: ліпше вкрасти, ніж попросити. Але й красти не було чого. А золото тут не мало ціни. Як і життя.

Люди непомітно відходили, се й смертю не можна було назвати. Бо людська смерть вимагає поховання. А вічна мерзлота і камінь не приймали мерців. Їм судилося нетлінність під зішкрябаним мохом. І ніхто з того не печалився, сповідуючи табірну примовку «помри ти нині, а я завтра».

Я вчив їх ощадити сили, не витратити себе до решти, бо стахановська карта все одно не рятувала. Вчив не догоджати марно начальству і «блатарям». Строк тут не мав значення. Лише – життя або не-життя. Вчив бути здоровішим, твердішим, хитрішим – тільки для себе!

То були уроки тваринного виживання, які я сам пройшов у Чорному лісі. Я при звичаїв їх щипати все живе, що траплялося під руки і ноги – гілочку, ягідку, травицю, гриб. Ми рубали віття сланника, виварювали його й пили. Купивши лояльність конвою золотим самородком, я варив «тайгові борщі». Кождий із нас назбирував у жменю все, що ворухиться, – рачки, жаби, черв'яки, ящірки, гусінь, жуки – і кидав у бляшанку. Приправлялася стра-

ва дикою зелениною і була незмірно поживнішою за табірну баланду.

Мастями з лишайників, ведмежої жовчі і рудних шкрябанок я вилікував застарілу екзему начальнику режиму, тому мав право на помірні вольності.

Недалеко від нашої зони стояла бійня, що постачала Магадан. М'ясо для командної верхівки, кістки – для сто-

рожових собак. Я попросив, аби кров, яку спускали на землю, зливали в бідон. Яка се була для нас підживка! Цинготні нещасники смакували кров'ю щодня, і їх обличчя, задубілі й поплямовані пелагрою, одживали, набирали барви кедрової кори. Зеки, що ходили за бідонами, потихеньку тягнули й кістки. Ми перетирали їх камінням і підсипали в «тайгові борщі». Від сього не був у програті й начальник. Без усяких зусиль скоротилася смертність, зріс видобуток. Золото рікою текло в «закрома Родіни». (Овва, я й донині не знаю, що се таке.)

Хоч би що там, а підневільна праця була нестерпною. Паралізувала волю. Мої очі заздро хапалися за низьке хмаровиння, що вільно пливло собі над убогими сопками. Людина, як і звір, народжується вільною, з потребою простору, з прагненням жити по-своєму. Тут сього позбавляли, нищили людське в людині.

Краще милуватися птахами, ніж сидіти й мріяти про крила. Хто знає, чого чекає, і вміє чекати, до того все приходить вчасно. Бо немає більшої влади, ніж твоє серце. Себто влада над собою.

Читай і перечитай, бо істина,
як відомо, – не в рядках, а між ними.

Читай і запитуй – бо все,
що належить на щодень, тут є.

Читай і не суди –
бо сповіді душі не судять.